

Рарицький О. А.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ХУДОЖНІЙ УНІВЕРСУМ ЗБІРКИ ІЛЛІ ЧЕРНІЛЕВСЬКОГО «Я ПТАХ МІЖ ТЕНЕТ»

У літературу Ілля Чернілевський увірвався російськомовною поетичною збіркою «Розділимо простір». Його україномовні вірші вийшли друком вже по смерті у збірці під назвою «Я птах між тенет». Упорядкувала книгу Ольга Чернілевська, мати полеглого героя. До неї, окрім поезії, увійшли спогади рідних і близьких друзів Іллі, віршова присвята батька, передмова режисера і кінокритика С. Тримбача.

Пропоноване дослідження – перша спроба досягнути багатогранну творчість І. Чернілевського. У статті моделюється особистісний і творчий портрет автора, увагу зосереджено на його неординарній творчій індивідуальності. Йдеться про вдале поєднання в особі поета різних мистецьких практик: поетичного таланту, перекладацької творчості, музики. Сфера художніх шукань Іллі Чернілевського полягає у творенні верлібру, текстів, які прочитуються як синтез поезії і прози із виразним ліро-епічним наповненням.

У статті розглянуто особливості поетичного стилю І. Чернілевського. Провідні мотиви творчості виражають індивідуальну духовну свободу автора, природу його особистого й мистецького самовираження. Похідними від них є мотиви нерозділеного кохання, відчуття й утривалення Дому, духовних надбань і втрат. Серед визначальних у поетичному масиві І. Чернілевського є образ-символ птаха, який повсякчас перекомпоновується і функціонує в образах серця, душі, неба. Він уособлює духовну субстанцію, душу автора, сповнену високих поривань, шукань істини, наближень до себе. Також серед ключових помічено образ дощу, який символізує смуток, тугу, журбу, сум й передає душевні стани ліричного суб'єкта, свідчить про його духовне й психоемоційне очищення.

У статті зацентовано увагу на мілітарній творчості І. Чернілевського, яка налічує лише три поезії, проте глибоко проявляє екзистенційну самотність митця. Простежено авторські рефлексії на предмет досягнення проблеми людина і війна, що виражається в пошуках сенсу життя, випробуванні себе на внутрішній гарт і свободу.

Ключові слова: поезія, образ, символ, вірш, текст, автор, екзистенціалізм.

Постановка проблеми. Мистецький талант Іллі Чернілевського передчасно згас на своєму старті, не розкрившись у повноті творчого самовираження. Широка громадськість дізналася про поета радше після його трагічної загибелі. У гострій фазі російсько-української війни він добровольцем пішов на фронт, записався до загону територіальної оборони, а на початку березня 2022 року вступив до лав ЗСУ, прийнявши присягу на вірність народу України. Військову службу проходив у званні солдата в 110-й окремій механізованій бригаді імені генерал-хорунжого Марка Безручка, перебував на посаді командира відділення, командира бойової машини, мав позивний «Дяк». Загинув Ілля 07 травня 2022 року неподалік села Кам'янка, що в Покровському районі на Донеччині внаслідок ворожого мінометного обстрілу.

Ілля Чернілевський – багатогранна творча особистість. Мистецький хист хлопця був помічений

ще в ранньому дитинстві, родина всіляко розвивала його таланти, виражені у захопленні словом, музикою, співом. Юнак володів поетичним обдаруванням, писав і ставив на музику власні тексти. Як згадує мати Ольга Чернілевська: «От уже справді писав, як дихав. Не віршував, – поезія лилася потоком, як жива вода» [11, с. 11]. Ілля мав різносторонні погляди на життя, повсякчас дбав про свій розвиток і самовдосконалення. У його особі гармонійно поєдналися поет, бард, композитор, співак.

Доробок поета досі залишається невивченим й потребує належної оцінки літературної критики. Актуальність нашої наукової розвідки полягає у дослідженні світоглядних і художніх особливостей поетичної збірки І. Чернілевського «Я птах між тенет».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поодинокі публікації, що з'явилися друком після

виходу у світ збірки «Я птах між тенет» [12], не випрозорюють світоглядних й художніх аспектів творчості поета. Перші фахові оцінки його доробку належать Н. Гаврилук [1] й С. Тримбачу [9]. Нечисленні мережеві тексти [4, 10] лише частково знайомлять читача з біографією поета, із його творчо-світоглядною еволюцією, проте певною мірою дозволяють досягнути шляхи становлення й творчого зростання митця.

Постановка завдання. Автор статті має на меті проаналізувати особливості індивідуального стилю І. Чернілевського, охарактеризувати провідні мотиви його творчості, висвітлити міру індивідуальної духовної свободи у поезії автора. Завдання дослідника – розкрити проблеми творення й особливості функціонування ключових образів-символів, образів-понять у доробку митця, простежити їхню художню трансформацію і творче перевтілення. З'ясувати художню природу образу-символу птаха, який повсякчас перекомпоновується і функціонує в образах серця, душі, неба. Проаналізувати мілітарну поезію І. Чернілевського, визначити її екзистенційну самосутність, простежити шляхи авторського пошуку індивідуальної свободи.

Виклад основного матеріалу. Поетична творчість І. Чернілевського оригінальна і різноматематична. У його віршах виразно помітні екзистенційні проблеми буття і вибору, філософського сприйняття і розуміння світу, цілісності людської особистості. У літературу він увірвався російськомовною поетичною збіркою «Розділимо простір» (2011 р.). У ній поет акцентує проблеми гуманістичного осмислення буття, досягнення складного і суперечливого світу, шукає себе й власні можливості повноцінної самореалізації. Ця книга про кохання, перші розчарування, особисті переживання і втрати.

Із початком повномасштабного російського вторгнення І. Чернілевський приймає тверде рішення писати тексти лише українською мовою й позиціонує себе як творець україномовного мистецького контенту. У листопаді 2023-го року вийшла друком його посмертна поетична збірка «Я птах між тенет» [12], упорядкована матір'ю О. Чернілевською. Вона умістила 38 поетичних творів, датованих 2017–2022 рр. У книзі окремим блоком подаються біографічні матеріали про поета, спогади про нього й світлина різних років. Поезії супроводжуються вступним «Словом матері» й віршем-реквієм батька Станіслава Чернілевського «В повечір'я вичахне тріща вся». Виразну портретну візуалізацію автора створюють

художньо-документальні тексти близьких друзів Іллі й бабусі, професорки-етнологині Валентини Борисенко. Передмову до збірки «Затоплений дзвін Іллі Чернілевського» [9] написав кінокритик і кінорежисер С. Тримбач.

Назву збірки «Я птах між тенет» обрано за поетичною метафорою із поезії І. Чернілевського «Коли ти уявиш, що знаєш мене» [12, с. 30–31]. Цей вірш про нерозділене кохання, однак за його рядками приховані значно глибші сенси, які виходять далеко за межі любовних переживань ліричного суб'єкта. Назвою книги «Я птах між тенет» зауважуємо духовну наближеність І. Чернілевського до Генія В. Стуса. Наштовхує на паралелі табірна збірка поета-дисидента «Птах душі», що не вийшла із-за ґрат. Припускаємо, що на рівні душевних поривань І. Чернілевський прагне досягнути міру і значущість особистісної свободи, сповідуючи поетом, в'язнем сумління. Значущим є той факт, що прах замордованого системою В. Стуса з одностудійцями із пермських таборів перевозив в Україну батько Іллі, С. Чернілевський. Він – режисер знакової документальної кінострічки «Пресвітлої дороги стрічка чорна» [5] про перепоховання поетів-дисидентів В. Стуса, О. Тихого, Ю. Литвина в Україні. Дух вільномудства як символ боротьби за ідею з ранніх пір формував І. Чернілевського як особистість і митця.

Назвopoззначення, за нашими попередніми спостереженнями, «постає самостійним компонентом твору (у цьому варіанті – збірки – О. Рарицький) й <...> дозволяє сприймати його як виразника певного художнього коду, що сконцентровує в собі семантичні ознаки авторської нарації і скеровує реципієнта до конкретного варіанта інтерпретації художнього твору, виступає своєрідним паролем для його розкодування» [6, с. 335]. Віршова оглав-цитата збірки трансформується у назву-символ і сприймається як своєрідний ключ, шифр, що розкодує внутрішній світ автора, означає його імпліцитні стани, виявляє приховані емоції й переживання, водночас характеризує особистісний і творчий універсум митця. Через назвopoззначення приходить розуміння світоприроди автора, увиразнюється його творчий образ. Ліричний персонаж сприймається як авторське ціле, що уособлює сильну, вільну духом натуру, здатну на пасіонарні вчинки. Поезії зі збірки мають тісний зв'язок із її назвою, оскільки між ними нескладно простежити тематичну й ідейну взаємозалежність.

У збірці «Я птах між тенет» одним із визначальних є орнітообраз птаха, що уособлює духовне самовираження автора. З ним великою мірою

пов'язані творчі шукання поета. Художній задум митця, його концепт-ідея виходить за звичні у фольклорній традиції стереотипи. Птах І. Чернілевського уособлює духовну субстанцію, сповнену високих поривань, шукань істини, наближень до себе справжнього. Інваріантами образу птаха у збірці є душа і серце, пристанища його іманентної свободи. Ці поняття для автора тотожні, вони визначають маркери його повсякденного поступу й самодоростання.

Попри всеприсутність у збірці птаха, зримого в духовних координатах авторського буття, образ цей амбівалентний. Птах – не лише душа автора, сповнена високих помислів й відкрита до творення добра. Цей образ повсякчас зазнає трансформацій і набуває земних обрисів. Він означений міфологемами-символами ворона, шуліки, крука, стрижа, що є провісниками біди, нещастя, болю і розчарувань. Вплітаючи ці орнітосимволи у власний поетичний текст, І. Чернілевський зауважує незахищеність людської душі, її екзистенційну тривогу, біль і тугу.

Збірка «Я птах між тенет» відкривається віршем-присвятою матері (поезія «Мамі») [12, с. 17–18]. Найдорожчій людині поет звиряється своїми душевними тривогами і болями. Він мовби підсвідомо передчуває свою долю, й зазираючи у майбутнє, карається материними стражданнями. У вірші відсутнє пряме звертання до матері, її всеприсутність відчувається на дещо іншому рівні, зримому в духовних координатах буття. Поезія просякнута тривожними передчуттями, зловісними візіями. Птахи у ній віщують неминучість біди, вказують на обривистість життєвого шляху:

Защемить *серце*

і навалиться тривога,
тремтячі губи – мов тюльпана пелюстки,
і ніч веде думки, мов звивиста дорога,
і натикається на втрачені роки.

Далеко *круки* щось прокаркають зловісно,
і скоро чайник засвистить коло плити...

В просторій хаті раптом стане пусто й тісно,
і тут навряд чи зможе хтось допомогти [12, с. 17].

Наші курсивні позначення лексем «серце», «круки» трактуємо як символи-сповіщення, сигнали у передчутті трагічного. Номени «ніч», «круки», «дорога» зловісно попереджають про непоправне, що його автор сприймає інтуїтивно, на позасвідомому рівні. Усвідомлюючи трагізм ситуації, він переймається спричиненим матері болем, шукає для неї розради і не знаходить відповідних дій і слів. У поезії зринає образ просторої

хати, від якої віє пусткою. Втрачається відчуття втрати Дому, до якого вже немає вороття.

За свідченням О. Чернілевської, вірші у збірці розташовані за хронологічним принципом, «у тому порядку, в якому писалися» [11, с. 11]. Єдина поезія-присвята «Батькові» [12, с. 19–20] ламає хронологію їх творення, проте органічно вписується у єдину канву поетичних рефлексій сина. У його поетичних пробах вже відчувається зріла рука майстра, який по-дорослому осмислює світ, розмірковуючи про життя і своє призначення в ньому. Як і попередня «Мамі», ця поезія просякнута трагічними візіями. Відчуття безнадії таїть той же зловісний образ порожньої кімнати, який символізує пустку, втрату Дому й загострює трагічні передчуття:

Лиш кроки чути
у пустій кімнаті,
чий – неясно, мало цокотінь.
І коливаються у чорному багатті
рука і фара,
тобто тінь плюс тінь [12, с. 19].

Обидві поезії – «Мамі», «Батькові» – прочитуються як диптих. Попри їхню віддаленість у часі творення, об'єднані вони спільною ідеєю й наскрізним проблемно-тематичне тлом. Поет бере до уваги батьківський життєвий приклад, але твердо йде *своїм* шляхом, здобуваючи *власний* життєвий досвід. Слушною з цього приводу є думка М. Гайдегера: «Людина, яка мостить собі шлях, живе із впровадження в дію свого бажання» [2, с. 194]. Вірші-присвяти батькам виразно філософського звучання, несуть глибинне смислове навантаження про долю, вибір, час, сенс і спосіб буття.

Наскрізним у збірці є мотив самотності. Митець, щасливий у творчій діяльності, відчувається самотним в урбанізованому середовищі. Йому непросто реагувати на щоденні виклики, фальш, що його провокує міське життя. Саме містом пов'язані нерозділені особисті почуття. У віршах на урбаністичну тематику з'являються мотиви туги, смутку, журби. Вони особливо виразно звучать у поезії «Моє місто сповнене втечі невдалих прикладів» [12, с. 75–76]. Шляхом помилок і вагань поет шукає компроміси із собою, з оточенням, із рідною колись людиною. Місто поглинає його любов, провокує нерозуміння колись близької людини, поглиблює страждання, породжує страхи. Ліричний герой гостро потребує підтримки, навіртає до Дому, бо знає, що там знайде допомогу і родинне тепло:

Та марно: відсутність втоми
у мареннях від прийдешнього

підкаже: ти знову вдома –
і видасть в тобі тутешнього [12, с. 76].

Поезія сповнена елегійним сумом. Нерозділене кохання підсилюється абсурдністю міської суєти, про що свідчить архетипний символ воронячого крила, що в поезії Чернілевського сприймається як лиховісний знак, недобре передчуття:

На шиї жовтневих обріїв
намисто висить вороняче,
це місто – квиток на оргію
у час, коли тобі боляче [12, с. 76].

За нашими спостереженнями, поезія І. Чернілевського не піддається чіткому тематичному членуванню. Незалежно від того, пише автор про нерозділене кохання чи втрату близької людини, або про складні колізії внутрішнього самопошуку чи занурюється у стан самотності, він залишається органічним у сприйнятті складного світу, абсолютно непідвладним перед випробуваннями долі. Свою творчість він спрямовує на самозахист внутрішньої єдності, самопошук індивідуальної свободи, освоєної особистими переконаннями. «Відчуття занурення в цілість поєднується передусім з відчуттям безпеки і спокою, але водночас пробуджує відчуття страху, викликані втратою власної самототожності, власної окремішності, загубленням «я», – стверджує З. Росінська [7, с. 328–329]. Ліричний герой І. Чернілевського повсякчас на варті внутрішньої цілісності і самототожності.

Інтимна лірика у збірці «Я птах між тенет» представлена поезіями «Під лезами осінньої фактури», «За рогом чекає осінь», «З нею хочеться говорити», «Коли ти уявиш, що знаєш мене», «Якщо ми зустрінемось, що я тобі скажу?», «Я співав їй про сонце», «Крапка навряд чи страждає відсутністю коми» тощо. Таких віршів у збірці чисельно найбільше. Вони про нерозділене кохання, душевні муки і переживання ліричного суб'єкта, його непрості почуття і болі. У цих віршах особливо помітні філософські настрої автора, його роздуми про власне призначення і сенс життя, про здобутий повсякденний досвід.

У своїх віршах митець далекий від любовної ідилії. Він свідомий того, що його кохання назавжди втрачене. Із важким душевним болем сприймає ситуацію, що склалася, однак кохану в розриві стосунків не звинувачує, навпаки, цінує і береже в пам'яті приємні моменти спогадів із минулого:

Коли ти уявиш, що вулиці ніж
відріже від ночі останнє,
не вір: ти була, щоб з'явився цей вірш
в несправжньому ніби коханні [12, с. 31].

Ліричний персонаж І. Чернілевського переконаний у тому, що життя повсякчас пропонуватиме нові виклики і випробування, гіркі розчарування й неминучі втрати, тому минуле сприймає як пройдений життєвий урок. Доречно з цього приводу зауважує С. Тримбач: «Потік свідомості спрямований до конкретного адресата – жінки, що раптово обнулила любовний роман. <...>. Лишається слід: чуттєвий, страдницький, по якому поет пробігає, неначе пальці піаніста, нічого не добуваючи. Бо не знаходить жодного раціонального малюнка» [9, с. 8]. Поет гідно тримає удари долі, тверезо оцінює ситуацію, а нерозділені почуття сприймає лише як набутий досвід:

Та спасибі за крила. Бо кожне з них
підіймає угору вже не хлопчиська,
і за те, що дала ти мені словник,
за яким розуміти себе навчився [12, с. 40].

Інтимну лірику І. Чернілевського почасти супроводжує образ-символ дощу, особливо значимий для осмислення внутрішніх станів митця. Сприймається він амбівалентно: навіює смуток, тугу сум, водночас вказує на духовне очищення ліричного суб'єкта. Культивує його, поет певною мірою переживає внутрішній катарсис. Дощ у поетичному тексті І. Чернілевського є джерелом для поповнення життєвої енергії, спонукою до творчості, психоемоційним відстороненням від пережитого. Як стверджує поет:

Дощі – це щастя, що не відбулося,
а зовсім не брудні струмки води [12, с. 21].

Календарний відлік часу накладає відбитки на самопочуття митця. «Періщить злива посеред січня», – передає свій настрій ліричний суб'єкт у поезії «Ніяких віршів» [12, с. 72–74]. Часові зміщення свідчать про душевний неспокій: «Осінь чекає, хоча нині ще тільки липень / розмішує дощами несправжню тугу / якусь порошокую» (поезія «Крапка навряд чи страждає відсутністю коми» [12, с. 53]. Дощ як природне явище у поезії І. Чернілевського набуває філософських відтінків, трансформується у роздуми про роль і значення кохання в житті людини, йдеться і про тривкість почуттів, про душевні болі і стражданнями від нерозділеного кохання. Проживаючи особисте, ліричний суб'єкт досягає вершин духовної зрілості.

Процеси дорослішання автора, здобутки і втрати на цьому шляху, підміна цінностей і процеси шукання себе найповніше розкриває поезія «Блакитноокий хлопчику з білявим чубчиком» [12, с. 81–84]. Свій прожитий шлях митець розглядає в двообразності: справжнім себе бачить

у дитячому віці й розтраченим у часі – в дорослому. Він допитується у себе, на якій хисткій межі міг розгубити свою дитинну справжність. Щоб зрозуміти себе сповна, окреслює чіткі кордони між собою дорослим й дитиною, і доходить до розуміння, що істинна сутність людського буття назавжди залишається у дитинстві. Картає себе, що не відповідає тому образу, яким був запрограмований від народження, переймається, що розгубив себе справжнього на шляху дорослішання.

Для підсилення відчуттів власної невідповідності між дитиною і дорослим поет використовує стилістичний прийом анафори, яка є формотворчим чинником першої частини вірша. Єдинопочатком «Ти вірив...» він охоплює цілий спектр нездійснених дитячих мрій. Автор доходить розуміння: з віком час руйнує запрограмовані в дитинстві сподівання – омріяне стає профаним, а очікуване втрачає актуальність. Поет усвідомлює власну розтраченість часом, передану умовним діалогом між самим собою у часовій віддаленості: «Ти вірив у дружбу безмежним дитячим серцем, / та друзі тікали, як таргани...» – «Пробач, я не вірю у вічне, це просто не має сенсу...» [12, с. 81]. Автор переконується, що кохання з відстані часу втрачає свою первинну сутність: «Ти вірив в кохання, ти різав руки...» – «<...> тепер я вірю лише в обережні рухи, / стискаючи жіночу долоню в своїй руці» [12, с. 81]. Поет доходить істини, що світ дорослих складний і суперечливий, й у житті покладатися можна тільки на себе: «Ти вірив дорослим, / хоч це не було навзаєм, / ти вірив, що вірші наблизять тебе до них» – «Малий, ці дорослі... нічого вони не знають, / нічого не бачать у світі, / крім власних ніг» [12, с. 81–82].

Поезія екзистенційного спрямування. У ній автор використовує прийом зворотного відліку часу, що віддзеркалює його запрограмований життєвий код, який за різних життєвих обставин зазнає руйнації. Із висоти прожитих літ – від дорослого до дитини – він шукає себе істинного, бачить й аналізує власні прорахунки і помилки. «Небо, малий, ніколи тебе не кине», – проголошує поет власну духовну свободу, яка досягається лише внутрішньою злагодою. Він свідомий втрати дитячих ілюзій, мрій, бажань і сподівань:

Хлопчику, хлопчику, як докричатись до тебе,
я майже не відчуваю зв'язку з тобою [12, с. 83].

Слушною з цього приводу є думка С. Тримбача, який зауважує: «Осягнувши Долю, її, сказати б, буттєву конструкцію, що сформувалась на фініші дитячих років, можна встановити зв'язок

із самим собою, тим, ким ти був у різних часових і просторових іпостасях. <...>. Він просить у самого себе вибачення за невиконані обіцянки, дані в дитинстві» [9, с. 9–10]. Поезія сповнена елегійним сумом за дитячим світом, який назавжди залишиться в минулому. Сприймається вона як умовний часовий діалог між собою – дитиною і дорослим – й свідчить про непростий процес щоденної розтрати себе, боротьби за себе й неминучої віддаленості від себе:

Ти тоді обіцяв пронести всю щирість
розуміння себе і людей крізь роки дитячі...

Милий хлопче, Ільку, ну скажи на милість,
ну чому я тебе не бачу?

Чому я плачу?

<...>

Милий хлопче, прости, та я став дорослим,
і, як всі дорослі, я знати тебе не хочу [12, с. 84].

Поетична творчість І. Чернілевського має виразну афористичну підоснову, окремі верси в його доробку прочитуються як фразеологічні словосполучення. Літературознавець В. Кузнецов на матеріалі епістолярію В. Стуса стійкі фразеологічні одиниці пропонує диференціювати на дві групи: «максима» і «максима творчості». Максима, як стверджує дослідник, – це «афористичний вислів, морально орієнтована конструкція, створена за допомогою максимального утиснення змісту поглядів автора» [3, с. 38]. Максима творчості, за спостереженнями вченого, «залежить від обраного для аналізу тексту або групи текстів. Така максима виступає зосередженням ознак, морально-художньою характеристикою, акцентом на світоглядних цінностях митця» [3, с. 38].

Максима творчості значною мірою визначає індивідуальний стиль І. Чернілевського. У поетичному масиві збірки афористичні сентенції сприймаються як підґрунтя для втілення і реалізації художнього замислу автора. Максими творчості позначені авторською відкритістю світу, глибиною філософського мислення, чіткою життєвою і громадянською позицією, оригінальністю думки. Ці словосполучення значною мірою характеризують неординарну натуру поета, розкривають його світоглядну самосутність, етико-моральну поведінку. Максимою творчості поет висловлює свої погляди на різні сторони людського буття, що стосуються:

– *проблеми вибору і людського існування:*

«Хто тишу знав – забуде те, що знав» [12, с. 19];
«Біль – це свобода обрати» [12, с. 33]; «Ноги взуй,
якщо падав, у ковзани» [12, с. 35]; «Покинь своє
пекло» [12, с. 34]; «Це життя – як вода і як вічний
пошук» [12, с. 36]; «Серце не тисне, коли все про-

сте і логічне» [12, с. 51]; Мовчання – холоду позолота [12, с. 72];

– *осягнення себе і власного Я:*

«Я народився, щоб шепіт знайти в собі» [12, с. 30]; «Я приречений строфою гладіатор» [12, с. 48]; «Я долоні від болю студив у рядках» [12, с. 61]; «Я проростав лиш тим, ким я вже був» [12, с. 70]; «Чуття, що я там, де хотів і де мушу» [12, с. 94];

– *свого бачення і розуміння війни:*

«Всяка війна – наче пристрасть, що охолоне в тобі» [12, с. 33]; «Війна не прощає двозначність, брехню» [12, с. 96]; «Війна – це отруйний укус саламандри» [12, с. 96].

Із початком повномасштабної російсько-української війни І. Чернілевський активно розвиває мілітарну тематику. За час перебування у зоні бойових дій поету вдалося створити поезії «Тягнеться тихо смужка світанку», «Танцює в повітрі, свистить біля ніг», «Від безглузких конфліктів гірко». Остання написана у переддень трагічної загибелі, 6 травня 2022 року. У цих віршах автор тяжіє до філософського осягнення себе в реаліях воєнного часу.

Перші критичні осяги мілітарної поезії І. Чернілевського належать Н. Гаврилюк. У статті «Поезія полеглих: Ілля Чернілевський» [1] для електронного видання «Збруч» літературознавиця характеризує художні особливості віршів воєнної тематики й зосереджується на проблемі митця на війні. Н. Гаврилюк слушно зауважує афористичність як домінуючу рису поетичного стилю автора, стверджує філософську підоснову його лірики, убаचाє неординарне сприйняття і розуміння світу митцем. На її переконання, «поезію Іллі Чернілевського слід окреслити як поєднання медитативності з образністю, одягненою в оповідність» [1].

Н. Гаврилюк помічає швидку змінність подій у віршах І. Чернілевського. Таким, скажімо, є зачин у поезії «Тягнеться тихо смужка світанку», який, за спостереженням дослідниці, «може прочитуватися як кадр кінострічки» [1]. Автор нанизує події одна на одну, щоби візуалізувати напруженість військових буднів, передати щоденний ритм життя військовослужбовців. Змінність кадрів у поезії свідчить про те, що природній темп життя є невіддільним від реалій військового часу. От поет сповіщає про початок нового дня: «Тягнеться тихо смужка світанку / крізь дірку бліндажика»; «Ранок в атаку / вже рветься» [12, с. 94]. Помітним є різкий перехід від опису природних явищ до зображення ранкових клопотів військовослужбовців:

«Солдати встають. І дзеленькають кухлями, / нужника будка пронизана кулями» [12, с. 95]. Життєві кадри, накладаючись один на один, сприймаються як серія епізодів й реальність воєнного часу.

Прийом зміни кадрів виразно помітний у поезії «Танцює в повітрі, свистить біля ніг». Поет зосереджується на низці повсякденних подій, звичних під час війни, які почергово змінюються й надають зображуваному об'ємності й панорамності. Метафорою «Танцює в повітрі, свистить біля ніг / осколків і куль нелюдська завірюха» він переповідає про жахіття війни й повсякчасну загрозу втрати людського життя. Обов'язок прийняти на себе бій поет передає рядками: «і мій кулеметник говорить мені: “Пішли, повоюємо трохи, Іллюха”» [12, с. 96]. Втрати на війні, смерть бойового побратима сприймаються як жорстока і невід'ємна реальність: «Ми з Юрою вчора курили на двох, / і Юра ділився секретами браги, / а зранку навідався сепарський ВОГ / і Юру невдовзі двоохотим забрали» [12, с. 96]. Зображувані у вірші події потрактовуємо як історію повсякденності в складних умовах воєнного часу. Автор міметичними засобами зображення висвітлює побут, звичне життя військовослужбовців, звертає увагу на норми поведінки і моралі військового побратимства. Війна для нього – це випробування на внутрішній гарт, іспит на чесність із самим собою:

Війна не прощає двозначність, брехню,
війна – це отруйний укус саламандри.

І серце своє я ховаю в броню,

яку не зірвати. Мене – не зламати [12, с. 96–97].

З романтики молодечих літ поет виростає у сильну духом особистість, воїна-борця. Модель його життєвої поведінки виразно екзистенційна: він непорушний у своїх переконаннях, непступливий перед викликами долі. У його життєвому кредо «мене – не зламати» [12, с. 97] вбачаємо суголосність із Стусовим: «Вистояти. Ні – стояти. Тільки тут. У цьому полі, що наче льон» [8, с. 187]. Поет свідомий свого покликання, свого трагічного і гордого шляху. «Чуючи залпи свинячих гармат», він із непорушною упевненістю стверджує: «я повернуся» [12, с. 97], бо переконаний у правоті справи, яку виконує: «Ми знов пере-можемо / – я обіцяю» [12, с. 95].

Остання прижиттєва поезія І. Чернілевського «Від безглузких конфліктів гірко» про нерозділене кохання у вимірах війни. Проте у ній прочитуються значно глибші смисли. «Не жаліюся. І не кличу. // Хай що мало піти – піде» [12, с. 98], – екзистенційно сприймає особисті втрати поет. Навчений пережитим, митець позбувається внутрішньої

тяготи, душевних страждань, поневажає другим і проминальним. Він розсудливо оцінює ситуацію і кожен пережитий біль сприймає як набутий досвід, життєвий урок.

Останні воєнні вірші І. Чернілевського життєствердні, сповнені оптимізму й високої віри у неперемитні людські цінності. Часто вживаними у них є лексеми «жити», «життя», які наповнюють поетичний текст романтикою віталізму, ствердною вірою у завтрашній день, просякнуті любов'ю до світу і його краси.

Висновки. Поезія зі збірки І. Чернілевського «Я птах між тенет» засвідчує непростий шлях ліричного суб'єкта у невпинних пошуках самого себе. Автор повсякчас самостверджується, самовивільняючись від суєтної марноти, й доростає до себе справжнього. Запити нового дня вивільняють йому простір для свіжих ідей і формують його як митця. Звідси джерело його творчих замислів, реалізованих і нереалізованих мистецьких проєк-

тів. У поезії часто вживаними є архетипні образи птаха, неба, серця, душі, що віддзеркалюють внутрішні боріння митця у пошуках творчої й особистісної суверенності. Митець чинить спротив загрозі людської гідності, виростає в самодостатню творчу особистість, що поневажає фальш, а в умовах загроженого існування, ціною життя обирає свободу.

Поезія зі збірки переважно написана верлібром, має ліро-епічний характер й характеризується ускладненою метафорикою. Верси здебільшого неримовані й нерівно наголошені, вибудовані як художній синтез поезії і прози. Ця наукова проблема потребує окремого літературознавчого дослідження. Стійкі фразеологічні сполуки І. Чернілевського означені етико-моралістичними характеристиками й прочитуються як максими творчості. Вони кодифікуються як усталена норма, життєве переконання, правило поведінки ліричного суб'єкта.

Список літератури:

1. Гаврилюк Н. Поезія полеглих: Ілля Чернілевський. *ZBRUC'* : сайт. 2024. 06 квіт. URL : <https://zbruc.eu/node/118142> (дата звернення: 04.01.2025).
2. Гайдегер М. Навіщо поет? *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / Львів: держ. ун-т ім. І. Франка. Центр гуманіт. досліджень, Наук. т-во ім. Шевченка; за ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 182–197.
3. Кузнецов В. Етико-естетична максима епістолярію Василя Стуса: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ : [Б. в.], 2010. 212 с.
4. Музи проти гармат. Ілля Чернілевський. *Світосгляд*. 2024. № 2(106). URL : <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2024-19-2/svit-2-2024-chernilevska-04.pdf> (дата звернення: 04.01.0000).
5. Пресвітлої дороги стрічка чорна. Пам'яті Василя Стуса : документальна кінотрилогія, 1992. URL <https://surl.li/ybpbcsy>
«Пресвітлої дороги свічка чорна» (1992) реж. Станіслав Чернілевський AIREMASTERED [відреставрований фільм за допомогою штучного інтелекту]. YouTube : відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/watch?v=fYOv9q_2cuY (дата звернення: 07.02.2025).
6. Рарицький О. Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників) : [монографія]. Київ : Смолоскип, 2016. 488 с. : іл.
7. Росінська З. Самотождність реципієнта. Психоаналітичні точки зору. *Література. Теорія. Методологія* / пер. з пол. С. Яковенка ; упоряд. і наук. ред. Д. Уліцької. 2-ге вид. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. С. 312–332.
8. Стус В. Твори : у 6 т., 9 кн. / Василь Стус. Львів : Просвіта, 1994. Т. 1, кн. 1 : Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть. 431 с.
9. Тримбач С. Затоплений дзвін І. Чернілевського. *Чернілевський І. Я птах між тенет* : поезії. Ужгород : Вид-во В. Падеяка, 2023. 128 с.
10. Фещенко А. Поет, сценарист, бард та кіноперекладач. Згадаймо Іллю Чернілевського. *ГЛАВКОМ* : сайт. 2024. 30 квіт. URL: <https://glavcom.ua/country/society/zhadajmo-illju-chernilevskoho-998367.html> (дата звернення: 04.01.2025).
11. Чернілевська О. Слово матері. Я птах між тенет : поезії / вступ. слово С. Тримбача. Ужгород : Вид-во В. Падеяка, 2023. С. 11–14.
12. Чернілевський І. Я птах між тенет : поезії / вступ. слово С. Тримбача. Ужгород : Вид-во В. Падеяка, 2023. 128 с.

Rarytskyi O. A. ARTISTIC UNIVERSE OF ILLIA CHERNILEVSKYI'S COLLECTION "I AM A BIRD AMONG THE NETS"

The work of Illia Chernilevskyi occupies a special niche among modern military poetry. The poet entered the literature with the Russian-language poetry collection "Let's Divide the Space". His Ukrainian-language poems were published after his death in a collection called "I Am a Bird Among the Nets". The book was edited by Olha Chernilevska, the mother of the fallen hero. In addition to poetry, it includes the memories of Illia's relatives and close friends, a poetic dedication by his father, and a foreword by the director and film critic S. Trymbach.

The proposed study is the first attempt to comprehend the multifaceted artistic output of I. Chernilevskyi. The article models the author's personal and creative portrait, focusing on his extraordinary creative individuality. It is about the successful combination of various artistic practices in the person of the poet: poetic talent, translation work, music. The sphere of Illia Chernilevskyi's artistic searches is the creation of verlibre, texts that are read as a synthesis of poetry and prose with an expressive lyrical-epic content.

The features of I. Chernilevskyi's poetic style are considered. The leading motifs of his work express the individual spiritual freedom of the author; the nature of his personal and artistic self-expression. Derived from them are the motifs of unrequited love, the feeling and preservation of the Home, spiritual and physical losses. Among the defining ones in I. Chernilevskyi's poetic array is the image-symbol of a bird, which is constantly recomposed and functions in the images of the heart, soul, and sky. It personifies the spiritual substance, the soul of the author; full of high aspirations, the search for truth, and approaches to oneself. Also among the key ones is the image of rain, which symbolizes sadness, longing, grief, sorrow and conveys the mental states of the lyrical subject, testifies to his spiritual and psycho-emotional purification. The artist, through his works, resists the threat to human dignity, despises falsehood, and in conditions of threatened existence, chooses freedom at the cost of his life.

The article focuses on the military work of I. Chernilevskyi, which includes only three poems, but deeply reveals the existential self-essence of the artist. The author's reflections on the comprehension of the man-and-war problem are traced, which is expressed in the search for the meaning of life, testing oneself for inner strength and freedom.

Key words: poetry, image, symbol, poem, text, author; existentialism.